

Stručný glosář (politika – společnost – ideologie)

abstinentia ➤ soubor římských ctností

ambitio / ambitus: Termín je odvozen od *ambire* (“prohlížet si”, odtud “pobízet”, téměř “dvořit se”) a označuje dohromady prostředky, jimiž si politik obstarává “přízeň” (*gratia*), a tedy i “vliv” nutný k praktikování své činnosti; velmi brzy se výraz *ambire* zaměřuje především k označení “obcházení voličů”, jehož se užívalo pro uchazeče o úřad, aby dosáhl podporu pro příští volby. *Ambitio* představuje pro Římany pravidelnou aktivitu, jejíž legitimitu obhajoval např. Cicero. Nicméně tento termín nabývá pejorativní odstín a např. Sallustius tak téměř vždycky označuje chování poznamenané demagogickou touhou po popularitě a hodné pranýřování, neboť se jedná o prostředek korupce. Nezdá se, že by se termín *ambitus* původně příliš svým významem odlišoval od slova *ambitio*. Přesto v posledním století existence republiky nabývá výraz *ambitio* obecný a abstraktní význam, zatímco *ambitus* označuje konkrétněji různé procesy volební korupce, a tak se stává technickým termínem používaným v právnictví: připomeňme pestrou legislaturu *de ambitu* (“o volební agitaci”), snažící se právě zamezit korupci.

amicitia: Pojem přátelství (*filia*), který se rozvinul v řeckém filozofickém myšlení (Platón, Aristotelés, Epikúros), zahrnuje především citový vztah, založený na etickém základu a existující mezi dvěma osobami. Zcela odlišná je naopak praxe římského přátelství (*amicitia*), kterou nelze pochopit bez znalosti podmínek, za nichž se vede ➤ **politický boj** ve státi (*res publica*). Římský politik je v první řadě představitelem politické strany a využívá široké síť rodinných i občanských vztahů k dosažení funkce a ochrany těch, kteří ho podporovali. Proto *amicitia* a *inimicitia* (“nepřátelství”) reprezentují v římské společnosti často nikoliv vztahy mezi soukromými osobami, nýbrž kodifikované a téměř institucionalizované situace: *amicitia* mezi sebou poutá skupiny lidí, kteří

jsou u moci, jednotlivce, jejichž společenské podmínky si jsou rovné (zatímco ➤ **clientela** zaručuje podřízenost osob z nižších vrstev osobám náležejícím k vládnoucím vrstvám). Důležité je, že toto pojetí nachází svou přesnou sféru aplikace také v oblasti mezinárodního práva, kde se termínu *amicus populi Romani* (“přítel římského národa”) užívalo k definování národa či jeho vůdce, který se rozhodl žít v politické sféře vlivu římské říše.

Velmi brzy, přinejmenším od období Scipionů, římské intelektuálové začínají pociťovat vůči tomuto nevyhovujícímu “vzoru” přátelství odpor, vyvolaný novou senzibilitou, na jejímž růstu se podílí třibení zvyků a pronikání řecké filozofie. Tato tendence se projevuje jen s obtížemi, protože potřeba nezištného a “uspokojivého” přátelství – tj. přátelství založeného na podobnosti zvyků, morálních potřeb, vkusu – se střetává s požadavkem neutupit politickou zbraň, jakou představuje *amicitia*, významné stmelovací pouto vládnoucích kruhů. Ciceronův spis *Laelius de amicitia* (*Laelius o přátelství*) je nejdůležitějším pokusem o sloučení těchto rozdílných podnětů.

auctoritas / dignitas: Pojem *auctoritas* – spojený v latinském slovníku s primitivním pozadím právním a náboženským (srov. *augere*, *auctor*, *augur*, *augustus*) – vyjadřuje schopnost zastávat za pomoci vlastního vlivu nebo vlivu svých předků vedoucí roli v politickém životě. Zakládá se na celém souhrnu faktorů: na rodinných tradicích, osobních kvalitách, věkem získaných zkušenostech, hmotných prostředcích, bohatství a poutu přátelství (➤ **amicitia**), klientele (➤ **clientela**) atd. *Auctoritas* se rozšiřuje s růstem vojenských tažení, především je však úměrná k postupu tzv. ➤ **cursus honorum**. Z hlediska toho, kdo ji pozná a podřizuje se jí, je *auctoritas* založena na přesvědčení, že ten, kdo ji uznává, má kvality, které ho opravňují, aby zastával vedoucí úlohu; dobrovolně projevuje náklonnost a podřízenost vy-

budovanou na \gg *fides*. Proto se *auctoritas* obvykle neprojevuje nařizováním, nýbrž poskytováním rad a úsudků (*sententia* je technický termín označující "radu", *consilium*, vyjádřenou v senátě) nebo také příkladným chováním, které se ostatní cítí zavázání napodobovat.

Pojem *dignitas*, úzce spojený s pojmem *auctoritas*, vyjadřuje právo na uznání vlastní znamenitosti a současně i komplex povinností usměrňovaných \gg *fides* a majících svůj původ právě v ní. Pro římského aristokrata je povinností a ctí usilovat o udržování i růst vlastní důstojnosti (*dignitas*) a bránit ji před útoky těch, kteří by ji chtěli zpochybňovat. Tak Caesar ujišťoval, že rozpoutal občanskou válku především proto, aby hájil svou vlastní *dignitas*, a jeho osud ukazuje, jak se v tomto ideálu obrany důstojnosti (*dignitas*) skrývá riziko, že se jednotlivec pozdvihne nad stát. Někteří (např. Cicero) se snažili učinit vhodná preventivní opatření a ukazovali na nutnost, aby *dignitas* jednotlivých příslušníků aristokracie nebyla kladena před *dignitas* senátu a státu (*res publica*).

boni: Termín *bonus*, který ve svém politickém významu původně označoval pozemkové vlastníky z řad aristokracie, vyznačující se vojenskými schopnostmi, prošel významným rozšířením především v politickém myšlení Ciceronově. U Cicerona jsou totiž *boni* členové majetných kruhů, připravení k obraně existujícího řádu a stavějící se proti pobuřování populárů (\gg *populares*). Označení *bonus* tak přijímá vedle politicko-společenského významu i význam morální: *bonus* je ten, kdo má morální kvality, které ho chrání před "zběsilostí" (*furor*) rozvratníků, a zároveň vlastní majetek, ježž onen *furor* ohrožuje. *Bonus* je řízen při každém svém činu spravedlností (*iustitia*), je mu vlastní \gg *fides* a jiné kvality, které jsou potřebné členu vládnoucí vrstvy k tomu, aby mohl vykonávat politické či administrativní funkce, poskytuje zaručenou a stálou oporu politice senátu. Ke konci republiky proto název *boni* označoval především příslušníky "střední třídy", zahrnující vrstvy senátorského stavu, jezdců a kruhy lidu nadřazené a platí pro největší senátorské rodiny nobility (\gg *nobilitas*) i nejnuznější lidové vrstvy.

clientela \gg **patronát**
cognomen \gg **gens**

comitas / severitas: *Comitas* označuje postoj vlídné a úsměvné zdvořilosti, plné ochoty

ve vztahu k ostatním; zdá se, že se často zaměřuje na získání souhlasu a stejně často je to chování, které se projevuje tam, kde nejde o rovné postavení s adresátem, nýbrž člověk víceméně vyššího společenského postavení se "snižuje" k člověku s postavením nižším: např. jde o jednání odlišující vojenské velitele ve vztahu k jejich vojákům. *Comitas* je součástí "moderních" hodnot, vynořujících se z kulturního ovzduší označovaného jako \gg *humanitas* a \gg *urbanitas*. Archaizující tradice "mravu předků" (\gg *mos maiorum*) dává evidentně ve vztahu s jednotlivci nebo skupinami nižšího postavení přednost chování poznamenanému "přísností" (*severitas*): strohá a tvrdá přísnost, neústupnost vůči sobě samému stejně jako vůči druhým. Tradicionalisté ne bezdůvodně spatřují v *comitas* skrytá nebezpečí demagogie a rozvratu: vyhovování přáním lidu nebo vojáků může sloužit růstu osobní moci, založené na tak velkém počtu stoupců z lidu, že instituce jsou vystavovány nebezpečí. Na druhé straně se *severitas* jeví alespoň v posledních desetiletích republiky jen těžko uskutečnitelná, neboť se zakládá na myšlence vlády čistě represivní, která se vystavuje riziku, že roztříští hegemonii vládnoucí vrstvy, vycházející také ze souhlasu podřízených mas. Nutnost přizpůsobit protichůdné požadavky nachází své vyjádření v některých etických názorech, jež byly obzvláště blízké Ciceronovi i jiným autorům oné doby, jako *comitas non sine severitate* (vládnout "nikoliv bez přísnosti") či *comitate condita gravitas* ("vážnost okořeněná vlídností").

concordia ordinum \gg **senatus**

consilium \gg **auctoritas**

constantia \gg **soubor římských ctností**

cursum honorum: Tento název označuje řád, podle něhož byly zastávány různé římské úřady; obvyklý postup (po předběžné vojenské službě) byl quaestura – praetura – konsulát – censura. Jestliže někdo vykonával funkci tribuna lidu a aedila, obvykle k tomu docházelo po quaesture. Z řady důvodů nebyly ani tribunát ani aedilita úřady povinnými; na začátku 2. stol. př. n. l. se stal úřad praetora nezbytným pro toho, kdo se chtěl stát konsulem. Vynechání úřadu quaestora, k němuž docházelo jen zřídka již v minulosti, bylo Sullou zakázáno. V r. 180 př. n. l. zákon *lex Villia annalis* usměrnil daleko přísněji *cursum honorum* a ještě závaznější předpis vešel v platnost s nástupem principátu, kdy se tzv. *vigintiviratus* stane

nutným pro quaesturu, a v době mezi zmíněnými dvěma úřady býval obvykle zastáván úřad vojenského tribuna. Funkce správce provincie i nové hodnosti neúřední povahy, nespádající do magistrátu, jako *praefectus* nebo *curator*, bývaly pevně obsazovány uvnitř jmenovaného základního schématu.

decorum ➤ soubor římských ctností
dignitas ➤ auctoritas
equites ➤ senatus
existimatio ➤ gloria

fides: Je pravděpodobné, že *fides* byl pojem spíše z oblasti práva než morálky; i když tento termín bude mít vždy velký význam na poli práva, bude to právě pojem z oblasti morálky, jež nabude v systému římských hodnot převahu, a *fides* tak převezme ústřední roli. Obecně řečeno, *fides* může být definována jako hodnota, která zakládá i zaručuje vztah mezi dvěma stranami, důvěru jedné strany v druhou. Třebaže má *fides* vždy ve svém základu při angažovanosti reciprocitu, bere na sebe rozdílné charakteristické rysy i obsah, a to podle podmínek té či oné strany. Tak zaručuje vztahy mezi totožnými subjekty např. v manželství, v přátelství (➤ **amicitia**), při spojenectví, při mezinárodních smlouvách a obecně při všech právních záležitostech; avšak vztah může být i asymetrický, jako v případě ➤ **patronátu** (*patronus* nesmí nesplnit svou povinnost ochraňovat, zatímco *cliens* musí poskytovat svou službu a projevovat vlastní oddanost), ve vztahu mezi vítězem a poraženými (vítěz, jenž přijímá kapitulaci, bere na sebe závazek, že bude umírněný a shovívavý), mezi hegemonem a státy “klientskými” apod.

Pro svou úlohu v římském ideálním systému přebírá zmíněný pojem také náboženské posvěcení. Podle tradice zavedl Numa Pompilius kult *Fides* jakožto božstva, jemuž pak byla ve 3. stol. př. n. l. zbudována svatyně, umístěná na Kapitolu vedle Iovova chrámu.

frugalitas: Termín, odvozený od *frux*, tj. “plodina, plod”, označuje ve skutečnosti životní styl pečlivého zemědělce, který žije z plodů své vlastní sklizně. Jak se Řím postupně odpoutával od primitivních zemědělských tradic a proměny společnosti vyvolané přílivem bohatství i luxusním zbožím, stává se pojem *frugalitas* součástí “mravu předků” (➤ **mos maiorum**); začíná naznačovat vzor, který by měl být následován, půjde-li o to, aby byl stát (*res publica*) vyveden z krize. Oslavují se příklady

vojevůdců, jako byl Cincinnatus, kteří přicházejí od pluhu do války, a tedy k pluhu se navrátí. Zatímco postava “člověka řádného a pilného” (*homo frugi ac diligens*) nabývá v právníkové literatuře normativní charakter jako kritérium pro hodnocení schopnosti spravovat majetek, Cicero ve svém filozofickém díle usiluje o zmodernizování pojetí pojmu *frugalitas* tím, že je přibližuje etickým pojmům řeckým. Pojem *frugalitas* směřuje pomalu k tomu, aby se stal především vnitřním postojem, kterému zůstane jen vzdálená vzpomínka na jeho původ v zemědělském prostředí, aniž bude dále vymezovat konkrétní životní styl: jde o proces, jenž byl – dá se říci – dovršen v některých pasážích Senecových *Listů* (*Epistulae*).

gens: Podle dnes nejrozšířenější teorie termín *gens* (“rod” či “kmen”); termín se etymologicky spojuje se slovesem *gignere*, “plodit”) znamená souhrn skupin rodinných příslušníků, kteří jsou spojeni tím, že pocházejí od stejného předka. V Římě měl každý občan své osobní jméno (*praenomen*), dále (rodové) jméno (*nomen*), jež označovalo *gens*, ke které patřil, a *cognomen*, jež ukazovalo rodinu či skupinu rodin uvnitř tzv. *gens*: např. Publius (*praenomen*) Cornelius (*nomen*) Scipio (*cognomen*). Již od nejstarších dob měla *gens* společné náboženské obyčeje (*sacra*) a měla společné místo, kde se pohřbívalo. S rodem (*gens*) byli prostřednictvím ➤ **patronátu** úzce spojeni (ač nebyli jeho plnoprávními členy) klienti (*clientes*). Dnes je již překonána teorie, podle níž byli při zrodu římského státu mezi plebeji klienti patriciů; dělení na plebeje a patricie má pravděpodobně svůj původ v rozlišování podle společenského postavení a bohatství, avšak plebejové byli organizováni v rámci rodů (*gentes*) jako patriciové a podobně jako oni si opatrovali klienty.

Rody (*gentes*) neměly nikdy ve státě oficiální úlohu a nikdy neplnily specifické úlohy veřejné či politické, kromě dohlížení na rozličné kultury a obřady. Vzhledem k podmínkám, za nichž se v Římě vedl ➤ **politický boj**, rody (*gentes*) dospěly k tomu, že nicméně hrály velmi důležitou politickou i společenskou roli mimo institucionální formy. Jejich rozsáhlé rozvětvení a klientské vztahy jim dovolovaly držet pod kontrolou vrstvy občanstva a poskytovaly širokou podporu těm, kteří se ucházeli o politickou kariéru. Charakter jakési politické aliance měly i “dynastické” sňatky mezi členy rozličných rodů (*gentes*).